

Swarzędzki alfabet historyczny Antoniego Kobzy

Dwór z lat 1885-1890 r.,
widok od strony
południowej, 2015 r.
(fot. Antoni Kobza).

Siedziby właścicieli ziemskich na ziemi swarzędzkiej oraz właściciele dworów i folwarków w okolicy Swarzędza Kowalskie

Wieś Kowalskie leży nad zbiornikiem retencyjnym Jezioro Kowalskie, w gminie Pobiedziska. Jest to bardzo stara wieś, w której do końca XV wieku znajdował się kościół i parafia. Kościół ufundowali Czewojowie w XIV wieku, a do parafii należały obok Kowalskiego Jerzykowo, Jerzyn i Kołata.

Pierwszymi właścicielami wsi byli książęta dzielnicowi i była to osada służebna. Jeden z książąt prawdopodobnie na początku XIV wieku przekazał wieś biskupstwu poznańskiemu. W 1340 roku wieś znalazła się w rękach możnego rodu Czewojów, a w 1360 roku jeden z Czewojów dokonał z biskupstwem poznańskim korzystnej wymiany wsi Gortatowo, którą otrzymało biskupstwo, w zamian za Jerzykowo. Niektórzy właściciele Kowalskiego wywodzący się z wspomnianego rodu to: Boguła, Piotrek, Prądota, Symeon – 1340 r.; Mikołaj Czewoja (kasztelan na Ostrowie Lednickim) – 1380 r.; Stanisław – 1390 r., Adam (wójt poznański), który przyjął nazwisko Kowalski – 1420 r.; Jarosław Kowalski – 1438 r.

Ród Czewojów trzymał Kowalskie do końca XVI wieku (ok. 250 lat), to jest najdłużej z wszystkich następnych właścicieli tej wsi. Na przełomie XVI i XVII wieku, Kowalskie prawdopodobnie (a Jerzykowo na pewno) przeszło w ręce kapituły katedry poznańskiej.

Następne informacje o wsi, które prze-

trwały czasy wojen XVII i pierwszej połowy XVIII wieku, pochodzą dopiero z 1797 roku. Wówczas dziedzicem Kowalskiego był Piotr Karczewski, który posiadał tu także młyn i tartak, wspomniane w źródłach w 1802 r.¹ Kolejnym właścicielem Kowalskiego od 1822 roku był Teofil Urbanowski, a potem jego syn Ignacy Wincenty. Majątek będący dobrami rycerskimi stanowiły: wieś i folwark Kowalskie, folwark w Bugaju, młyn z tartakiem na rz. Głównej oraz Jezioro Kowalskie o powierzchni 34 ha.

W 1862 roku Wincenty Urbanowski sprzedał dobra ziemskie niemieckiemu przedsiębiorcy Karolowi Robertowi Teodorowi Hoffmannowi, a już w 1865 roku, majątek odziedziczył jego syn Wilhelm Robert.

Kolejnym właścicielem był Hugo v. Treskow, który odkupił Kowalskie około 1882 roku i pozostawało ono w rękach Treskowów do 1933 roku. Po śmierci Hugo w 1899 r. wieś, tak jak i inne dobra, dziedziczyła wdowa Angelika oraz ich dzieci.

¹ Młyn z tartakiem („piłą”) i ziemią, P. Karczewski prawdopodobnie wcześniej sprzedał młynarzowi Karolowi Ludwikowi Schneiderowi, bowiem w grudniu 1802 roku ogłoszono przymusową sprzedaż (subhastację) tej własności. W 1806 r. ukazało się ponowne ogłoszenie o subhastacji młyna Schneidera, z czego wnosi się, że nie został on sprzedany. Ostatecznie, młyn z tartakiem znalazł się w rękach T. Urbanowskiego, który obok starego młyna postawił nowy w 1836 roku.

W tym cyklu artykułów przybliżających naszą historię, autor – Pan Antoni Kobza, opowiada Państwu o siedzibach właścicieli ziemskich na ziemi swarzędzkiej. Poznajmy zarówno historię samych budowli, jak i losy dawnych mieszkańców dworów i folwarków w okolicy Swarzędza. Dziś dzieje dworu w Kowalskiem.

Kowalskie. Obelisk upamiętniający
aresztowanie Ludwika Mięrosławskiego
w 1848 r. (fot. Antoni Kobza).

Widok dworu od strony północnej, 2015 r. (fot. Antoni Kobza).

W 1933 r. Kowalskie sprzedano Wolfgangowi v. Detmeringowi, mężowi Ingeborg, która była wnuczką Ignacego Sarrazina, właściciela m.in. Kruszwini. Folwark pozostawał w ich rękach do ucieczki przed zbliżającym się frontem wschodnim, w styczniu 1945 roku.

Dwór

Biorąc pod uwagę informacje, że Kowalskie z Jerzykowem były dobrami rycerskimi, można przypuszczać, że majątek posiadał siedzibę właścicieli w postaci dworu już w czasach kiedy właścicielami byli Czewojowie – Kowalscy. Gdy w XVII wieku majątek znalazł się w rękach kapituły kanoników poznańskich, to również należy przypuszczać, że znajdował się tam dwór będący mieszkaniem dla dzierżawcy lub zarządcy majątku. Wydaje się, że Piotr Karczewski miał w Kowalskim jakiś dwór, w którym rozsądzał sprawy ludności mieszkającej na obszarze jego dominium (sąd patrymonialny).

Najwcześniejsza, konkretna, ale jednoznaczna wzmianka o dworze w Kowalskim pojawiła się dopiero w 1802 roku, w urzędowym ogłoszeniu zamieszczonym w Gazecie Południowo-Pruskiej. Nic więcej nie wiadomo o tym obiekcie.

Zdecydowanie więcej informacji o dworze pojawiło się po zakupie wsi przez Hugo von Treskowa z rąk Hoffmanna w 1882 roku. Nowy właściciel zdecydował o budowie nowego dworu wzorowanego na dworze w Karłowicach. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można sądzić, że nowy obiekt postawiono w miejscu wyburzonego starego dworu. Ładnie położony nad dolinką rz. Główny dwór otaczał park łagodnie schodzący w kierunku rzeki. Budowę prawdopodobnie rozpoczęto w 1885 roku, a zakończono w 1890.

Bryła budynku jest identyczna z bryłą dworu w Karłowicach i tak jak tamten, posiada styl północno włoskiej willi drugiej połowy XIX wieku. Na tym jednak podobieństwa się kończą, ponieważ w Karłowicach okna dworu są półokrągłe, natomiast w Kowalskim – prostokątne. Istotną różnicą jest kształt i położenie wejścia do dworów. W Kowalskim znajduje się ono od frontu budynku, a nie od strony parku, i nie poprzedza go kolumnowy, trójdzielny portyk – tak jak w Karłowicach, ale taras z balustradą, przykryty dachem wspartym na drewnianych słupach. Na taras wchodzi się po kilku, niewymyślnych, prostych stopniach. Droga dojazdowa do dworu odbija z głównej drogi we wsi na południe i prowadzi przez fragment parku do tarasu z głównym wejściem. W parku, obok innej roślinności, zwracają uwagę dorodne dęby rosnące między dworem a jeziorem.

Po II wojnie światowej ziemię folwarczną, zabudowania gospodarcze i dwór przejęło „ludowe” państwo. We dworze znalazły się pomieszczenia biurowe Państwowego Gospodarstwa Rolnego oraz mieszkania dla pracowników. W latach 1978-1984 na rzece Główniej zbudowano zbiornik retencyjny, który wchłonął dawne, naturalne Jezioro Kowalskie. Sztuczne jezioro ma powierzchnię 220 ha i sięga od Jerzykowa, gdzie znajduje się zaporą górna, do Barcinka z zaporą czołową. Zachodnia część zbiornika należy do gminy Swarzędz, a wschodnia, większa, do gminy Pobiedziska. Na południe i na północ od zbiornika wodnego powstały atrakcyjne, wypoczynkowe tereny, na których wybudowano liczne, letnie domki.

W 1991 roku po likwidacji PGR-u, skarb państwa przekazał dwór z parkiem prywatnym właścicielom, w ramach reparacji za utracone mienie zabużańskie. Ludność

Oryginalny, ozdobny wspornik dworskiego dachu, 2015 r. (fot. Antoni Kobza).

polska traciła rodzinne majątki w wyniku aneksji całych, polskich kresów wschodnich na rzecz Związku Sowieckiego po II wojnie światowej.

Pracownicy mieszkający we dworze zostali przeniesieni do nowo wybudowanych bloków mieszkalnych. Nowi właściciele, mieszkający wcześniej w Poznaniu, obejmowali zdewastowany obiekt, ponieważ pracownicy gospodarstwa rolnego mieli informację, że obiekt zostanie zburzony. Ludzie zabierali więc z dworu wszystko to, co się dało zdemontować i wynieść, aby się nie zmarnowało – niszcząc przy tym wiele z istniejącego wyposażenia.

Nowy okres w historii dworu rozpoczął się dla właścicieli całą serią kosztownych, mniejszych i większych remontów. Po powstaniu zbiornika retencyjnego, dwór jednak zyskał na jeszcze korzystniejszym położeniu w terenie i jego południowa strona zwrócona jest do jeziora. Z okien budynku i jego tarasu od strony północnej, otwiera się widok na część parku, z romantycznym stawem.

Antoni Kobza